

Η συλλογή χαρτών

Περιλαμβάνει περί τους 1.000 χάρτες της περιόδου 1830-1950 με θέμα την Ελλάδα

Αλ. Μαυροκορδάτος,
«Φύλλον Δομοκού»,
Αθήνα, 1888, λιθογραφία
570x500 mm. Ο «πρώ-
τος» ελληνικός χάρτης.
Τόσο τις μετρήσεις όσο
και το σχεδιασμό, τη χά-
ραξη και την εκτύπωση,
διεκπεραίωσαν Έλληνες
τεχνικοί.

Του Γιώργου Τόλια

Δοσός Ιστορικού

ΕΧΕΙ λεχθεί ότι η ιστορία εγγράφεται στο έδαφος. Οτι ο χώρος είναι ο σχεδόν σταθερός καμβάς πάνω στον οποίο αποτυπώνονται οι αργές κινήσεις των ανθρωπίνων κοινωνιών. Η ιστορία του χώρου ως δεκτικού υπόβαθρου, δεν είναι άλλο από τη θέαση μιας ευρείας ιστορικής διάρκειας, η οποία ενώ αποπνέει μια απατηλή αίσθηση μονιμότητας, στην ουσία μεταλλάσσεται ουσιαστικά, ακολουθώντας και ορίζοντας ταυτόχρονα τις ανάγκες των ανθρώπων. Οι χάρτες καταγράφουν αυτήν ακριβώς την αλληλεξάρτηση. Είναι μαρτυρίες της ενσάρκωσης των ανθρωπίνων κοινωνιών στον χώρο και της αμοιβαίας-αναμεταξύ τους- υποτέλειας.

Οι συλλογές χαρτών δημιουργήθηκαν από νωρίς στη Δύση προκει-

μένου να στηρίξουν τις στρατηγικές διαχείρισης του χώρου αλλά και να πλαισιώνουν τις ανθρωπιστικές σπουδές: ο χάρτης και το χρονολόγιο στάθηκαν για αιώνες τα δυο βασικά εργαλεία της έρευνας.

Στη δική μας Ανατολή οι χάρτες άργησαν να πάρουν τη θέση που τους άρμοζε. Μόλις κατά τον φθινόβιο 17ο αιώνα, στις αλληλογραφίες των λογίων της κεντρικής Ελλάδας συναντάμε μια πρώτη ζήτηση για γεωγραφικούς «πίνακες», ενώ η πρωτότυπη παραγωγή χαρτών θα καθυστερήσει έως τις παραμονές της ελληνικής επανάστασης.

Δυσπρόσιτοι

Η συστηματική συλλογή γεωγραφικών και τοπογραφικών δεδομένων και η συγκρότηση ιστορικού χαρτογραφικού αρχείου αποτελεί συνήθως μέριμνα των μεγάλων βι-

βλιοθηκών και των αρμοδίων δημοσίων υπηρεσιών. Στην Ελλάδα δεν συμβαίνει ακόμη κάτι τέτοιο. Η πλούσια (ενδεχομένως) συλλογή χαρτών της Εθνικής μας Βιβλιοθήκης, παραμένει δυσπρόσιτη λόγω της έλλειψης αναλυτικού καταλόγου. Το ίδιο συμβαίνει και με το αντίστοιχο υλικό το οποίο «φυλάσσεται» στα Γενικά Αρχεία του κράτους. Για την ιστορία και μόνον πρέπει να αναφερθούμε εδώ στην άκαρπη προσπάθεια της Ελληνικής Εταιρίας Χαρτογραφίας, του Ε.Μ. Πολυτεχνείου, του Εθνικού Αστεροσκοπείου, του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (Ε.Λ.Ι.Α.), για τη σύσταση του corpus των χαρτών με θέμα την Ελλάδα. Και στην περίπτωση αυτή, οι φορείς οι οποίοι διαχειρίζονται τα κοινοτικά κονδύλια για την έρευνα θεώρησαν το ζήτημα ως δευτε-

ρευούσης προτεραιότητας.

Η συλλογή χαρτών του Ε.Λ.Ι.Α., παραμένει εν πολλοίς ένα από τα σπάνια ταξινομημένα και προσιτά χαρτογραφικά αρχεία στην Ελλάδα. Περιλαμβάνει περί τους 1.000 χάρτες, οι οποίοι καλύπτουν κυρίως την περίοδο 1830-1950. Αντιπροσωπευτικά δείγματα των θεμάτων τα οποία καλύπτει η συλλογή εξετέθησαν στα 1992 (οπότε και κυκλοφόρησε ένας πρώτος σχολιασμένος κατάλογος σε συνεργασία με την Ελληνική Εταιρία Χαρτογραφίας), ενώ μια πρώτη συστηματική αποδελτίωση του υλικού ολοκληρώθηκε στα 1993.

Σύσταση συλλογής

Είναι, πιστεύω ενδιαφέρον να σταθεί κανείς στον τρόπο σύστασης αυτής της συλλογής. Τη στιγμή ό-

Συνέχεια στην 22η σελίδα

Ε. Κίπερτ, «Πίναξ των Ελληνικών Χωρών μετά την παρακειμένων Αλβανικών, Σλαβικών και Ρουμανικών...». Λειψία, τυπ. Ε.Δ. Νεράντζη, 1891, λιθογραφία 1.500x1.855 mm. Εκδοση του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων. Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος, ένας από τους ιδρυτές του Συλλόγου, είναι ο κύριος εμπνευστής του «εθνοκρατικού» αυτού χάρτη των Βαλκανίων, ένα είδος απλοποιημένου εθνογραφικού χάρτη, ο οποίος παρουσιάζει τις εθνότητες που υπερισχύουν στα Βαλκάνια. Ας σημειωθεί ότι ο Κίπερτ απετάχθη την ευθύνη του χρηματισμού.

Συνέχεια από την 21η σελίδα

που κανείς δεν ενδιαφερόταν για την ελληνική χαρτογραφία του 19ου αιώνα (πόσο μάλλον για εκείνη του 20ού), οι άνθρωποι του Ε.Λ.Ι.Α., ξεχώριζαν από τα αρχεία των διπλωματών, των πολιτευομένων, των αξιωματικών και των ανθρώπων των γραμμάτων, τα ευτελή αυτά συνοδευτικά τεκμήρια, τα συντηρούσαν και τα ταξινομούσαν. Οι οργανικές ενότητες της συλλογής δεν άργησαν να διαγραφούν περιγράφοντας μια εντυπωσιακή σε εύρος και ποικιλία χαρτογραφική δραστηριότητα.

Ιχνογραφήματα των εκάστοτε συνόρων, πορίσματα των πρώτων τοπογραφικών μετρήσεων· αναλυτικές και ευρείας κλίμακας αποτυπώσεις του φυσικού χώρου και των διοικητικών του διαίρέσεων· πολεοδομικά σχέδια των οικισμών· χάρτες επιτελικοί και επικαιρικοί, αφιερωμένοι σε πολεμικά γεγονότα· άλλοι αρχαιολογικοί, ιστορικοί, στατιστικοί ή αναλυτικές αποτυπώσεις των μεγάλων έργων, των οδικών, τηλεγραφικών, σιδηροδρομικών ή ακτοπλοϊκών συνδέσεων καθώς και οι άκρως ενδιαφέρουσες χαρτογραφήσεις της εθνογραφικής σύνθεσης των ελληνικών και των ομόρων περιοχών, οι χάρτες του ΕΛΙΑ, εικονογραφούν και συνοψίζουν επιγραμματικά τις περιπέτειες των Ελλήνων σε αυτή τη νοτιοανατολική γωνιά της Ευρώπης, από την ίδρυση του νεώτερου ελληνικού Κράτους έως τα τέλη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, οπότε η Ελλάδα πήρε τη γεωγραφική έκταση και τη διοικητική δομή την οποία εν πολλοίς διατηρεί έως σήμερα.

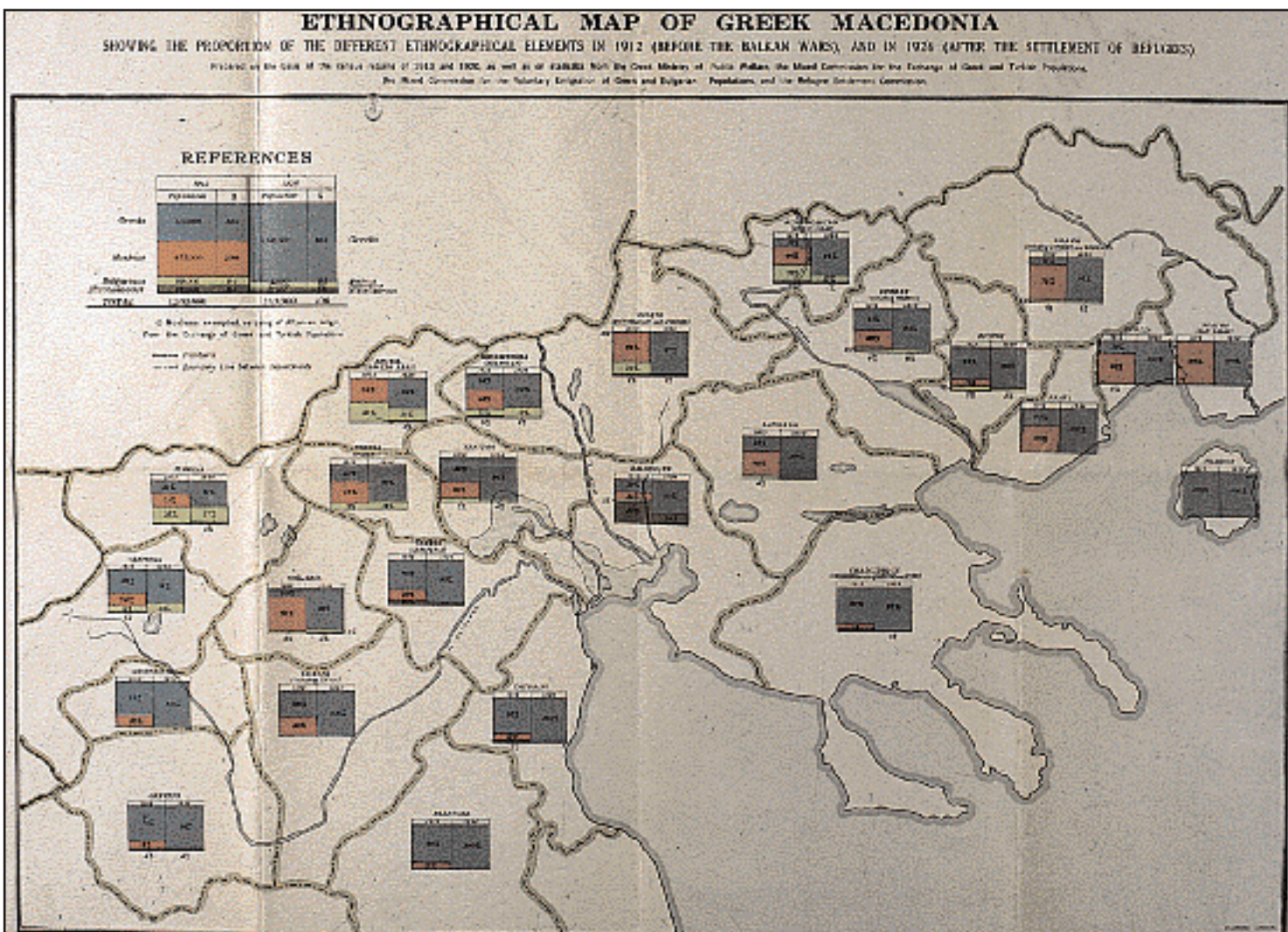
Το σημαντικό αυτό χαρτογραφικό αρχείο, ανοίγει πράγματι σημαντι-

κές προοπτικές στην ιστορική έρευνα, καθώς, όπως έχει ήδη τονισθεί, το υλικό αυτό καταδεικνύει τη σχέση των σύγχρονων Ελλήνων με τον χώρο που κατοικούν, σχέση που καθορίζει τη σύγχρονη ελληνική ιστορία. Οι χάρτες αυτοί καταγράφουν τη συνεχή προσπάθεια των Ελλήνων να ορίσουν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία τους (και την ταυτότητά τους) διά μέσου της αποκατάστασης της ενότητας του χώρου, τον οποίο θεωρούσαν ελληνικό κατά τρόπο «φυσικό».

Τεκμήριο

Πράγματι, οι χάρτες του ΕΛΙΑ, αποτελούν μοναδικά λακωνικά τεκμήρια της σταδιακής αποκατάστασης της ενότητας του ελληνικού χώρου καθώς και της ταυτόχρονης ενοποίησης της ελληνικής κοινωνίας.

Οι διεργασίες καθίστανται σαφείς με την απλή θεώρηση του σιωπηλού, αλλά εύγλωττου αυτού υλικού: μέσα από τις προσαρτήσεις νέων περιοχών και την εξάπλωση των ποικίλων δικτύων επικοινωνίας· τον δημογραφικό έλεγχο των κατοίκων και τις πολλαπλές απόπειρες εφαρμογής λειτουργικών διοικητικών διαίρέσεων· τις αφομοιώσεις των ξένων στοιχείων μέσω της εξάπλωσης της ελληνικής παιδείας, του εξελληνισμού των τοπωνυμίων και των πληθυσμιακών ανταλλαγών, οι χάρτες αυτοί αποτελούν τους αδιάσειστους (θα έλεγε κανείς αδιάλακτους) μάρτυρες του ριζικού και ενίοτε οδυνηρού μετασχηματισμού του ελληνικού μεριδίου από την οθωμανική διάλυση προς έναν ενιαίο, οργανωμένο και συμπαγή χώρο λειτουργίας της σύγχρονης ελληνικής επικράτειας.

Ο χάρτης της Κοινωνίας των Εθνών (Γενεύη 1926) που απεικονίζει την εθνολογική σύνθεση των πληθυσμών της Μακεδονίας, πριν και μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών. Στους πίνακες του 1912 με μπλε απεικονίζεται ο ελληνικός πληθυσμός, με κόκκινο οι μουσουλμάνοι με πράσινο οι Βούλγαροι και άλλες εθνότητες. Στους πίνακες του 1926 έχουμε μπλε για τους Έλληνες και πράσινο για τις υπόλοιπες εθνότητες.